

КОМПЬЮТЕР ТИЗИМИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН (КИБЕР) ЖИНОЯТЛАРНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШ МЕТОДИКАСИН ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Қудратова Мухайё Уктам қизи

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти

Нурумбэтова Садокат Аллаёровна

ИИВ академияси катта уқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Компьютер тизимидан фойдаланиб содир этиладиган(кибер) жиноятлар тушунчаси ва ушбу турдаги жиноятларнинг муносиб тергов қилиш бўйича тавсиф ва амалий тавсиялар бериб ўтилган.

Таянч тушунчалар: “кибержиноятчилик”, “кибертахдид», «киберҳужум», «киберҳимоя», «киберхавфсизлик», «кибермакон», “Компьютер тизимидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятлар”, “Компьютер тизимидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларни тергов қилиш” ва бошқалар.

Миллий истиқлол мафкураси ўзи танлаб олган мустақил йўлдан ривожлана бориб, ижодий имкониятлари, ҳақиқий демократик ва инсонпарварлик қадриятларини янада тўлиқ намоён қилмоқда. Бу давр жаҳон миқёсида қолаверса, минтақамизнинг баъзи жойларида тинчликнинг бузилиши, кибермакондаги жиноятларнинг кўпайиши айниқса янгидан янги ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятчиликларнинг, кибержиноятчилик, кибертерроризм каби тушунчаларнинг пайдо бўлиши фуқароларнинг осойишталигига таҳдид солинаётганлиги билан изоҳланади. Бунда ҳоҳ диний, ҳоҳ дунёвий ёхуд сиёсий бўлмасин, давлат ва фуқароларнинг осойишталигига, ҳуқуқ ва эркинликларига қилинадиган тажовузларни назарда тутмоқдамиз. Умуман терговбундай салбий ҳолатларнинг олдини олишга кўмаклашади дейиш мумкин. Шунинг учун биз битирув малакавий ишининг мавзусидан келиб чиққан ҳолда кибержиноятларни содир бўлиш сабабларини ўз вақтида аниқлаш ва олдини олишни ташкил этиш ва такомиллаштириш масаласига тўхталиб ўтамиз. Бунинг учун авваламбор, қандай жиноятлар кибермаконда содир этилиши, кибержиноят ўзи нима, бу билан бир қаторда «кибертахдид», «киберҳужум», «киберҳимоя», «киберхавфсизлик», «кибермакон» ва шу каби бошқа иборалар ҳам мавжуд бўлиб, уларнинг мазмун-моҳиятини ўрганиш мақсадга мувофиқдир.

Кибержиноятчилик тушунчасига турли хил таърифлар берилган. Жумладан, Кибержиноят - бу компьютер, компьютер тармоғи ёки тармоққа уланган қурилмага қаратилган ёки ундан фойдаланадиган жиноий фаолият.

Кибержиноят - компьютер жинояти деб ҳам аталади. Компютердан фирибгарлик, болалар порнографияси ва интеллектуал мулк савдоси, шахсий маълумотларни ўғирлаш ёки шахсий ҳаётни бузиш каби ноқонуний мақсадлар учун восита сифатида фойдаланиш.

Кибержиноят - бу компьютер, тармоқ қурилмаси ёки тармоқ билан боғлиқ ҳар қандай жиноий фаолият.

Аммо кибержиноятчилик нима? Кибержиноятчилик сўзнинг умумий маъносида назарда тутиладиган жисмоний жиноятлар компютердан фойдаланиш ёки Интернет. Бошқа томондан, Интернет "маълумотлар узатишни бошқариш протоколи, Интернет протоколи ишлашини таъминлайдиган тизимларнинг ўзаро боғлиқ бутун дунё бўйлаб тармоғини ташкил этувчи ускуналар ва ишлайдиган

Дастурларни қамраб оладиган кўплаб компютер ва телекоммуникация қулайликлари тўплами ёки ҳар қандай олдинги ёки кейинги протоколлар каби тавсифланади. Кабел орқали барча турдаги маълумотларни узатиш учун бундай протокол ёки радио¹.

БМТ мутахассисларининг фикрига кўра, "кибержиноятчилик" атамаси компютер тизими ёки тармоғи орқали, компютер тизими ёки тармоғи доирасида ёки компютер тизими ёки тармоғига қарши содир этилиши мумкин бўлган ҳар қандай жиноятни ўз ичига олади.

Қонун нуқтаи назардан ёндашадиган бўлсак Ўзбекистон Республикасининг 2021-йил 15-апрелда қабул қилинган "Киберхавфсизлик тўғрисида"ги қонунининг 3-моддасида Кибержиноятчилик тушунчасига шундай таъриф берилган:

Кибержиноятчилик - ахборотни эгаллаш, уни ўзгартириш, йўқ қилиш ёки ахборот тизимлари ва ресурсларини ишдан чиқариш мақсадида кибермаконда дастурий таъминот ва техник воситалардан фойдаланилган ҳолда амалга ошириладиган жиноятлар йиғиндисидир дея таъриф берилган.

Бугунги кунда энг кўп тарқалган "Компьютер тизимидан фойдаланиб содир этиладиган жиноят" лар сифатида қўйидагиларни келтиришимиз мумкин:

1. Ўғирланган кредит карта маълумотлари: энг кенг тарқалган кибер жиноят бу шахснинг кредит карта маълумотлари ўғирланиши ва Интернет орқали товарлар ёки хизматларни сотиб олиш ёки сотиб олиш учун ноқонуний фойдаланишдир.

2. Ҳукумат веб-сайтига бузиб кириш: Кибержиноятнинг яна бир тури ҳукуматнинг махфий маълумотларини бузишдир.

3. Фойдаланувчи ҳисобларини ўғирлаш: Яҳоо 2013 йилдан 2016 йилгача жиддий маълумотлар бузилишини бошдан кечирди, бунинг натижасида уч миллиард фойдаланувчи ҳисоблари ўғирланди. Бузғунчилар

бошқа онлайн хизматлардаги фойдаланувчи ҳисобларига кириш учун фойдаланилган шахсий маълумотлар ва паролларга эга бўлишди. Ушбу маълумотларнинг аксарияти бугунги кунда ҳам қоронғу Интернет(Dark Net)да мавжуд.

4. Бузилган IoT қурилмалари: 2016-йилда IoT-га уланган бир миллиондан ортиқ қурилмалар мавжуд дастурий заифликлардан фойдаланган тажовузорлар томонидан бузилган. Бу бугунги кунга қадар энг катта ДДоС ҳужуми бўлиб, Нетфлих, ПайПал, Твиттер ва бошқа кўплаб машҳур хизматларга таъсир қилувчи глобал ДНС-да узилишларга олиб келди.

5. Назорат ва контентга киришни йўқотиш: ТхеВаннаСрйШимолий Корея томонидан 2017-йилда бошланган ҳужум фойдаланувчи қурилмаларидаги контентни блокировка қилувчи тўлов дастурини ишга туширди. Ушбу тўлов дастури тезда тарқалди ва бутун дунё бўйлаб 300 000 та компьютерни юқтирди. Жабрланганлар маълумотларини тиклаш учун юзлаб доллар тўлашлари керак эди.

6. Фишинг кампаниялари: Фишинг кампаниялари ташкилотдаги фойдаланувчиларга ҳақиқий кўринишдаги сохта электрон почта хабарларини юбориш ва уларни қўшимчаларни юклаб олиш ёки ҳаволаларни босиш каби ҳаракатларни бажаришда алдаш орқали корпоратив тармоқларга кириб боради. Кейин вируслар ёки зарарли дастурлар тизимларга тарқалади ва охир-оқибат ташкилот тармоқларида тугайди. Фишинг кўпинча обрўли учинчи томон маълумот сўрови сифатида намоён бўлади. Фишинг электрон почта хабарлари фойдаланувчиларни ҳаволани босишга ва шахсий маълумотларини киритишга таклиф қилади.

Шу билан бир қаторда жиноятчилик олами учун янгилик ҳисоб“Компьютер тизимидан фойдаланиб содир этиладиган(кибер) жиноятларни тергов қилиш масаласи ҳам бугунги тергов органлари олдида турган устувор вазифалардан ҳисобланади. Бу турдаги жиноятларни тергов қилишда, биринчи навбатда, ташқи таъсирлар натижасида компьютер маълумотларини йўқ қилишга, блоқирофка қилишга ёки ўзгартиришга олиб келган ва жиддий зарар етказишга олиб келган операцион қоидаларнинг бузилиш фактини аниқлаш керак. Шу билан бир қаторда ушбу турдаги жиноятлар учун асосий исботланиши лозим бўлган ҳолатлар сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- 1) ЭХМлар, уларнинг тизимлари ёки тармоқларининг ишлаш қоидаларини бузиш жойи ва вақти;
- 2) ЭХМлар, уларнинг тизимлари ёки тармоқларининг ишлаш қоидаларини бузилиш вақт оралиғи;
- 3) Ушбу қоидабузарлик натижасида йўқ қилинган, блокланган ёки ўзгартирилган компьютер маълумотларининг табиати;

- 4) Қоидаларни бузиш усули ва механизми;
- 5) Етказилган зарарнинг характери ва ҳажми;
- 6) Муайян шахс томонидан қоидаларни бузиш факти ва иштирокчилар доираси.

Ушбу турдаги жиноятларда ҳодиса содир бўлган жой сифатида компьютер техникаси ўрнатилган жой ва ушбу компьютер воситаси ҳисобланади. Мазкур турдаги жиноятларни тергов қилиш давомида рақамли ва ахборот-техник экспертизалар тайинланиши мақсадга мувофиқдир. Шунингдек тергов давомида гувоҳ ва процесснинг бошқа иштирокчиларини сўроқ қилиш орқали ҳам иш учун муҳим маълумотларга эга бўлиш мумкин.

Хулоса ўрнида шунини айтиб ўтиш жоизки, бугунги кун жиноятчилик олами учун янгилик ҳисобланган “Кибержиноят”ларни муносиб тергов қилиш, мамлакатимиз ҳудудида киберхавфсизликни сақлаш орқали бу турдаги жиноят жиноятларнинг олдини олиш ва виртуал оламда ҳам хавфсизликни таъминлашга эришиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, 08.12.1992
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси, 22.09.1994
2. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси 22.09.1994 й.;
3. Ўзбекистон Республикасининг ЗРУ137сонли “Ахборотлаштириш ва маълумотлар узатиш соҳасида қонунга хилоф ҳаракатлар содир этганлик учун жавобгарлик кучайтирилганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Қонуни, 25.12.2007 й.;